

कोरडवाहू आणि बागायत क्षेत्रासाठी रब्बी ज्वारीचे वाण

डॉ. आदिनाथ ताकटे
मृदशास्त्रज्ञ

डॉ. अनिल राजगुरू

डॉ. नितिन उगले

डॉ. रविंद्र कोळसे

एकात्मिक शेती पद्धती संशोधन प्रकल्प
महात्मा फुले कृषि विद्यापीठ, राहुरी

“दर्जेदार उत्पादनासाठी रब्बी ज्वारीच्या संकरित व सुधारित जातीचे शुद्ध बियाणे पुरेशा प्रमाणात उपलब्ध होणे आवश्यक असते. कारण या बियाणांची उत्पादन क्षमता स्थानिक वाणापेक्षा जास्त असते. तसेच अधिक उत्पादनासाठी जमिनीच्या खोलीनुसार वाणांची निवड ही अत्यंत महत्वाची असते. त्याकरिता योग्य ज्वारीच्या वाणांची उपलब्धता करणे अत्यंत आवश्यक आहे. या अनुषंगाने महात्मा फुले कृषि विद्यापीठाने जमिनीच्या खोलीनुसार, ज्वारीचे विविध वाण राज्यातील शेतकऱ्यांसाठी विकसित केले आहे. महात्मा फुले कृषि विद्यापीठाने जरी ज्वारीची लागवड ही १५ सप्टेंबर ते १५ ऑक्टोबर या दरम्यान करण्याची शिफारस केलेली असली तरी राज्यातील काही भागात गोकुळ अष्टमी पासून पेरणीला सुरुवात होते. काही शेतकरी १५ सप्टेंबर नंतर पेरणीला सुरुवात करतात. तर काही शेतकरी हस्तावा पाऊस पडून गेल्यानंतर पेरणी करतात. विविध भागातील पाऊस परिस्थिती, जमिनीतील उपलब्ध ओलाव्यानुसार पेरणीचे नियोजन करणे आवश्यक आहे. तत्पूर्वी ज्वारीच्या वाणांची निवड ही अत्यंत महत्वाची. त्याकरिता प्रस्तुत लेखात कोरडवाहू व बागायती क्षेत्रासाठी ज्वारीचे वाण व त्यांची वैशिष्ट्ये याबाबत माहिती दिली आहे.”

जमिनीच्या प्रकारानुसार रब्बी ज्वारीचे सुधारित / संकरित वाण:

१.	हलकी जमिन (खोली ३० से.मी)	फुले अनुराधा, फुले माऊली
२.	मध्यम जमिन (खोली ६० से.मी)	फुले सुचित्रा, फुले माऊली, परभणी मोती, मालदांडी ३५-१,
३.	भारी जमिन (६० से.मी पेक्षा जास्त)	सुधारित वाण: फुले वसुधा, फुले यशोदा, सी.एस.व्ही २२, पी.कॅ.व्ही.क्रांती, परभणी मोती, संकरित वाण: सी.एस.एच. १५ आणि सी.एस.एच. १९
४.	बागायतीसाठी	फुले रेवती, फुले वसुधा, सी.एस.व्ही. १८, सी.एस.एच.१५, सी.एस.एच. १९
५.	हुरड्यासाठी	फुले उतार, फुले मधुर
६.	लाह्यांसाठी	फुले पंचमी
७.	पापडासाठी	फुले रोहिणी

फुले अनुराधा:

- कोरडवाहू क्षेत्रासाठी, हलक्या जमिनीसाठी लागवडीस योग्य.
- पक्व होण्याचा कालावधी १०५ ते ११० दिवस.
- अवर्षणास प्रतिकारक्षम
- भाकरी उत्कृष्ट, चवदार
- कडबा अधिक पौष्टिक व पाचक
- खोडमाशी व खडखड्या रोगास प्रतिकारक्षम
- कोरडवाहू धान्य उत्पादन सरासरी प्रती हेक्टरी ८-१० विव. व कडबा ३०-३५ विव.

फुले माऊली:

- हलक्या व मध्यम जमिनीसाठी लागवडीस योग्य
- पक्व होण्याचा कालावधी ११० ते ११५ दिवस
- भाकरीची चव उत्तम
- कडबा पौष्टिक व चवदार
- धान्याचे उत्पादन हलक्या जमिनीत हेक्टरी ७-८ विव. व कडबा २०-३० विव.

- धान्याचे उत्पादन मध्यम जमिनीत हेक्टरी १५-२० विव. व कडबा ४०-५० विव.

फुले सुचित्रा:

- मध्यम जमिनीसाठी शिफारस
- पक्व होण्याचा कालावधी ११० ते ११५ दिवस
- उत्कृष्ट धान्य व कडबा प्रत
- धान्य उत्पादन २४-२८ विव. व कडबा ६०-६५ विव.

फुले वसुधा:

- भारी जमिनिकरिता कोरडवाहू व बागायती जमिनीसाठी शिफारस
- पक्व होण्याचा कालावधी ११६ ते १२० दिवस
- दाणे मोत्यासारखे, पांढरेशुभ्र चमकदार
- भाकरीची चव उत्तम
- ताटे भरीव, रसदार व गोड
- खोडमाशी व खडखड्या रोगास प्रतिकारक्षम
- कोरडवाहू धान्य उत्पादन सरासरी प्रती हेक्टरी २४-२८ विव. व कडबा ६५-७० विव.

- बागायती धान्य उत्पादन सरासरी प्रती हेक्टरी ३०-३५ विव. व कडबा ७०-७५ विव.

फुले यशोदा:

- भारी जमिनीत लागवडीसाठी प्रसारित
- पक्व होण्याचा कालावधी १२० ते १२५ दिवस
- दाणे मोत्यासारखे, पांढरेशुभ्र चमकदार, भाकरीची चव चांगली
- कोरडवाहू धान्य उत्पादन सरासरी प्रती हेक्टरी २५-२८ विव. व कडबा ६०-६५ विव.
- बागायती धान्य उत्पादन सरासरी प्रती हेक्टरी ३०-३५ विव. व कडबा ७०-८० विव.

सी एस व्ही. २२:

- भारी जमिनीकरिता कोरडवाहू व बागायती जमिनीसाठी शिफारस
- पक्व होण्याचा कालावधी ११६ ते १२० दिवस
- दाणे मोत्यासारखे चमकदार, भाकरीची चव चांगली
- खोडमाशी व खडखड्या रोगास प्रतिकारक्षम
- कोरडवाहू धान्य उत्पादन सरासरी प्रती हेक्टरी २४-२८ विव. व कडबा ६५-७० विव.
- बागायती धान्य उत्पादन सरासरी प्रती हेक्टरी ३०-३५ विव. व कडबा ७०-८० विव.

परभणी मोती:

- भारी जमिनीकरिता कोरडवाहू व बागायती जमिनीसाठी शिफारस
- पक्व होण्याचा कालावधी १२५ ते १३० दिवस
- दाणे मोत्यासारखे, पांढरेशुभ्र चमकदार
- खोडमाशी व खडखड्या रोगास प्रतिकारक्षम
- कोरडवाहू धान्य उत्पादन सरासरी प्रती हेक्टरी १७ विव. व कडबा ५०-६० विव.
- बागायती धान्य उत्पादन सरासरी प्रती हेक्टरी ३२ विव. व कडबा ६०-७० विव.

फुले रेवती:

- भारी जमिनीत बागायतीसाठी शिफारस
- पक्व होण्याचा कालावधी ११८ ते १२० दिवस
- दाणे मोत्यासारखे, पांढरे चमकदार
- भाकरीची चव उत्कृष्ट
- कडबा पौष्टीक व अधिक पाचक
- धान्य उत्पादन सरासरी प्रती हेक्टरी ४०-४५ विव. व कडबा ९०-१०० विव.

मालदांडी ३५-१:

- मध्यम खोल जमिनीत कोरडवाहूसाठी शिफारस
- पक्व होण्याचा कालावधी ११८ ते १२० दिवस
- दाणे चमकदार, पांढरे
- भाकरीची चव चांगली
- खोडमाशी प्रतिकारक्षम

- धान्य उत्पादन सरासरी प्रती हेक्टरी १५-१८ विव. व कडबा ६० विव.

फुले उत्तरा:

- हुरड्यासाठी शिफारस
- हुरड्याची अवस्था येण्यास ९०-१०० दिवस
- भोंडातून दाणे सहज बाहेर पडतात
- सरासरी ७०-९० ग्रॅम इतका हुरडा मिळतो.
- हुरडा चवीस सरस, अत्यंत गोड, शिवाय ताटेही गोड असल्याने जनावरे कडबा चवीने खातात.

फुले पंचमी:

- लाह्याचे प्रमाण (वजनानुसार) ८५.४ टक्के
- लाह्या मोठ्या प्रमाणात फुटून रंगाने पांढऱ्या शुभ्र होतात
- खोडमाशी व खडखड्या रोगास प्रतिकारक्षम
- महाराष्ट्रातील कोरडवाहू क्षेत्रासाठी लाह्यांसाठी प्रसारित

कोरडवाहू रब्बीची पेरणी १५ सप्टेंबर ते १५ ऑक्टोबर या कालावधीत जमिनीत पुरेशी ओल असल्यास करावी. शक्यतो हस्ताचा पाऊस पडून गेल्यावर पेरणी करणे हिताचे आहे. योग्य वेळी पेरणी न झाल्यास खोडमाशीचा प्रादुर्भाव अधिक होतो. पेरणीपूर्वी बियाण्यास गंधकाची प्रक्रिया करावी. त्यासाठी १ किलो बियाण्यास ३०० मेष गंधकाची ४ ग्रॅम याप्रमाणे बीजप्रक्रिया करावी. त्यामुळे काणी हा रोग येत नाही. गंधकाची प्रक्रिया केल्यानंतर १० किलो बियाण्यास प्रत्येकी २५० ग्रॅम अँझोटोबॅक्टर व पीएसबी या जीवाणू संवर्धनाची प्रक्रिया करावी.

पेरणीसाठी प्रति हेक्टरी १० किलो बियाणे वापरावे. ज्वारीची पेरणी दोन चाड्याच्या पाभरीने ४५ से.मी अंतरावर एकाच वेळी खते व बियाणे स्वतंत्र दोन चाड्यातून पेशावे. बागायत ज्वारीचे अपेक्षित उत्पादन मिळविण्यासाठी ज्वारीची पेरणी ४५ x १२ से. मी. अंतरावर करावी. कोरडवाहू ज्वारीसाठी दोन रोपातील अंतर २० से.मी ठेवावे. पेरणीच्यावेळी संपूर्ण नत्र, स्फुरद व पालाश द्यावे.

ज्वारीचे पक्षांपासून संरक्षण करणे अत्यंत आवश्यक आहे. साधारणपणे पाच महिन्यात पिक काढणीस येते. पिक काढणीच्या २० - २५ दिवस आधी बुंध्याजवळील दोन - चार पाने काढून टाकल्यामुळे हवा खेळती राहते तसेच अकार्यक्षम पानांमध्ये जाणारा अन्नरस वाचून त्याचा उपयोग दाणे चांगले भरण्यासाठी होतो. यामुळे उत्पादन वाढण्यासाठी मदत होते.

(संपर्क: +९१ ९४०४०३२३८९)

